Ifj. Bertényi Iván

A „MAGYAR BIRODALMI GONDOLATRÓL" – AZ I. VILÁGHÁBORÚ ELŐTT

„Nyugat felé csak az esetben fognak menni utódaink, ha különös körülmények kényszerítik őket reá, vagy esetleg az osztrák tartományokat csakis erőteljes közbelépéssel tartóztathatják fel a szétzülléstől", ugyanakkor dél és kelet felé a terjeszkedés hamarosan bekövetkezik, „talán még a mostani nemzedék életében" – jósolta egy 1902-ben publikált munkájában Hoitsy Pál. Mivel a szerb népben „nincsenek meg [...] azok a kvalitások, a melyek az önálló nemzeti lét fenntartásához szükségesek", vagy önként, vagy erőszakosan, de „a magyar nemzet akaratát valamilyen formában rá fogja erőszakolni a szerb népre és a szerb kormányra". Sőt „Bulgária is kénytelen lesz elismerni a magyar supremácziát, előbb vagy utóbb". Ha a viszonyok kedvezőek maradnak, akkor „Szófiában is hangzatos lesz a magyar nyelv, s közvetlenül érvényesül ott a magyar befolyás". De ha erre nem is kerülne sor, és megmaradna önállóságuk, akkor is a magyar érdeket fogják szolgálni – jelentette ki a szerző.[1]

Százöt év múltán visszatekintve nehéz megállni, hogy az efféle gondolkodást ne minősítsük lázálomnak, elmeorvosért kiáltó megalomániának. Nemhogy Hoitsy nemzedékének életében, de azóta sem következett be semmi hasonló, sőt Trianon éppen az ellenkezőjét hozta – még Hoitsy életében. 1902-ben még magyar többségű városokban és falvakban is a szerb, román, szlovák és ukrán nyelv lett hangzatos. Hogyan lehetett képes ekkorát tévedni a munka szerzője?! Hogyan jósolhatta a magyarság növekvő fölényét és befolyását, amikor még az ő életében ennek pontosan az ellenkezője történt?!

A csillagász Hoitsy Pál, bár a Függetlenségi Párt színeiben több éven át országgyűlési képviselő volt, nem tartozott a korabeli politika valódi formálói közé. Munkáját tehát, mely eleve nem komoly politikai stratégiaként, hanem a jövőről szóló, merész jóslatként született, nem kellene komolyan vennünk, ha hasonló gondolatokat más, olykor befolyásosabb és komolyabb szerzők ne képviselték volna az 1900 körüli Magyarországon. Bár nem tartoztak semmilyen szorosabban együttműködő csoportba, sőt még pártkeretek is elválasztották őket egymástól, több neves értelmiségi vagy politikus gondolta, hogy Magyarország és a magyarság

[1] HOITSY Pál: *Nagymagyarország. A magyar történet jövő századai*, Lampel Róbert (Wodianer F. és fiai), Budapest, [1902], 26–27.

fényes jövő előtt áll, és a térség vezető hatalma lehet. Rákosi Jenő és napilapja, az olvasott és jól szerkesztett Budapesti Hírlap 1901–1902-ben kifejezetten a magyar imperializmus mellett kampányolt.[2] Maga Rákosi egy 1902-es beszédében kiadta a jelszót is: „Nem kell ide csak 30 millió magyar és ezen a helyen, ezen a földön első szerepet játszunk Európa históriájában és mienk Európa Kelete!"[3] A kormánypárti publicista és képviselő Beksics Gusztáv kora demográfiai változásaiból azt a jóslatot szűrte le, hogy ha folytatódnak a magyar etnikum számára oly kedvező tendenciák, úgy 1940-re a magyarság elsöprő többségbe kerül Magyarországon. Becslése szerint ekkorra Magyarország 24,6 millió lakosából 17,7 millió (72%) lesz magyar, 4,3 millió román (17,5%) és 2,5 millió szlovák (10,2%), s ez nemcsak egy csapásra megoldja a nemzetiségi problémát, de a lassabban szaporodó Ausztria helyett Magyarországra kerül a Habsburg-birodalom súlypontja is.[4]

Hoitsy, Rákosi, Beksics és társaik nézetei igen népszerűek voltak a 20. század elején Magyarországon, és jelentékeny hatással bírtak a magyar közgondolkodás alakítására. Ez az optimista hevület, ez a túláradó lelkesedés sokak szemét elhomályosította, és a kedvező tendenciák hatását állandónak gondolva elfeledkeztek a fenyegető jelenségek sokasodásáról. Mind többen gondolták úgy, hogy a kiegyezés óta eltelt évtizedek hatalmas anyagi és szellemi fejlődése töretlenül folytatódik, s belátható időn belül Magyarország ismét olyan nagy és tekintélyes állama lesz Európának, mint utoljára Mátyás király alatt volt.

Trianon felől visszatekintve természetesen azonnal kiviláglik, hogy ez az optimizmus túlzott volt. Magyarország nem lett ismét nagyhatalom, sőt: 1918–20-ban megcsonkították, a két világháború között sokáig szinte tehetetlenül vergődött ellenséges szomszédainak gyűrűjében, majd egyre inkább a német nagyhatalom befolyása alá került. Az 1944-ben kezdődő idegen megszállással pedig függetlensége és szuverenitása is jelentősen korlátozódott. Nemhogy nagyhatalom nem lett, de független államiságát is csak a kommunista világrend bukásával szerezhette vissza. Szinte pontosan az ellenkezője valósult meg annak, amit Beksicsék jósoltak. Vajon a századelő szellemiségének vezető személyiségei ennyire tévesen ítélték meg a reális helyzetet? Ennyire alkalmatlanok voltak feladatuk betöltésére? Ennyire hibás, sőt káros volt az általuk propagált gondolat?

Trianon ismeretében, a mából visszatekintve könnyű ítéletet mondanunk. Ám ebben az esetben hasonló hibába esnénk, mint amelyben ők szenvedtek. Ahogy ők

[2] Lásd NAGY Ildikó: *Rákosi Jenő és a harmincmilliós magyar impérium* = *Híd a századok felett. Tanulmányok Katus László 70. születésnapjára*, főszerk. Hanák Péter, szerk. Nagy Mariann, University Press, Pécs, 1997, 295–308.
[3] A beszéd lényegi részét idézi SZARKA László: *Duna-táji dilemmák. Nemzeti kisebbségek – kisebbségi politika a 20. századi Kelet-Közép-Európában*, Ister, Budapest, 1998, 263–267.
[4] BEKSICS Gusztáv: *A dualisztikus Monarchia*, Jókai-nyomda rt., Sepsiszentgyörgy, [1896], 104–108.

nem voltak hajlandók észrevenni a negatív tendenciákat, s csak a reményre okot adó jelenségekre figyeltek, úgy nekünk sem szabad azt hinnünk, hogy nyílegyenes út vezetett a történelmi ország szétesése felé. Ahogy azt még a széthullás tendenciáját (de nem végzetszerűségét) hirdető Jászi Oszkár is számba vette: a centrifugális erők mellett léteztek centripetális erők is.[5] Olyan folyamatok, melyek a magyarság fölényét mutatták, melyek a meglévő keretek tartósságát húzták alá. Történészként ezeket is fel kell tárnunk, a korabeli folyamatokat minél szélesebben kell bemutatnunk, ha a századelő jóslatait nem anakronisztikusan, hanem saját koruk összefüggéseibe helyezve kívánjuk értékelni.

Volt-e magyar imperializmus?

A Rákosi Jenőéhez hasonló nézeteket a korban is, azóta is szokás „magyar birodalmi gondolatnak", sőt „magyar imperializmusnak" nevezni, ugyanakkor ennek definiálása meglehetősen bonyolult. Mert mi is az imperializmus? A 19. század közepén Franciaországban például a *l'empire* szó alatt a valamikori (napóleoni) *gloire* visszaidézését és majdani eljövetelében való reménykedést értettek. Angliában az 1860-as években az számított imperialistának, aki a brit birodalom híve volt, azaz fontosnak tartotta, hogy Kanada és Ausztrália lojalitása erős legyen. A terjeszkedés, a gyarmatszerzés igénye Angliában Disraeli második kormányától (1874–1880) számítható, míg ez a gondolat Franciaországban Jules Ferry nevéhez köthető és az 1880-as években vert gyökeret. Németországban a *Weltpolitik* csak Bismarck menesztése után, az 1890-es években vált külpolitikai céllá.[6]

Bár az imperializmus szónak igen sok jelentést lehet tulajdonítani, Magyarországon mégis a lenini definíció a legismertebb, mely szerint az imperializmus a kapitalizmus legfelsőbb foka, ahol is a monopolkapitalisták, különösen tőkéjük exportálása és a megszerzett állami hatalom erőszakos módszerei révén, más népeket uralmuk alá hajtanak a még nagyobb profit megszerzése végett. A „magyar birodalmi gondolatot" nehezen tudjuk ennek az elvárásnak megfeleltetni. A magyarországi kapitalizmus nem volt olyan erős, hogy további fejlődéséhez lehetősége lett volna tőkefölöslegét exportálnia, és más népeket, konkrétan a balkáni szomszéd államokat ezzel a módszerrel uralma alá hajtania. Ellenkezőleg, még a marxista szerzők is azt hangsúlyozzák, hogy a tőlünk nyugatabbra fekvő országokhoz képest későn in-

[5] JÁSZI Oszkár: *A Habsburg-monarchia felbomlása* [*The Dissolution of the Habsburg Monarchy*, 1929], ford. Zinner Judit, Gondolat, Budapest, 1983.
[6] Vö. *Imperialism*, szerk. Philip D. Curtin, Macmillan, London, 1972, ix.

duló magyarországi kapitalizmus tőkeszegénysége miatt elmaradott és a nyugati nagyhatalmak tőkéjének kiszolgáltatott, agrár-ipari ország volt. Így ha voltak is olyan magyar publicisták, akik tőkés csoportok szószólóiként a magyar külkereskedelem nagyobb aktivitását követelték déli és délkeleti irányba, mint például Hegedüs Lóránt[7] vagy maga a nagyiparos Chorin Ferenc,[8] hatásukat nem tekinthetjük jelentékenynek. A magyarországi gazdasági fejlettség nem volt elegendő nagyszabású imperialista politika megvalósításához, s ezt a magyarországi gazdasági élet vezetői is pontosan tudták. Számukra fontosabb volt, hogy az osztrák–magyar közös piacon elfoglalt helyzetüket biztosítsák, így a magyar államtól ehhez vártak segítséget: ipartámogatást, adókedvezményeket, a külföldi államokkal kötendő vámszerződések nekik kedvező módosítását a külföldi áruk kiszűrése érdekében. Az Osztrák–Magyar Monarchia piaca sem a gyenge magyar iparnak, de még a magyar mezőgazdaságnak sem volt szűk, így kijelenthetjük, hogy a gazdasági meghatározottságú, lenini definíciójú magyar imperializmus tulajdonképpen nem létezett.

Más a helyzet, ha egy nem lenini értelmű, általánosabb imperializmus-definíciót használunk, mely szerint más népek meghódítása tekinthető imperializmusnak. Ennek ugyanis a gazdasági szükség mellett más indokai, ideológiái is lehetnek. Egy állam kiterjesztheti hatalmát egy másik népre a civilizatorikus jótékonykodás álarca alatt, hogy a „barbárokat" vagy „vadakat" a fejlett nyugat-európai, „keresztény" és „fehér" civilizáció áldásaiban részesítse. Meghódítható egy terület azért, hogy saját népességfölöslegünket letelepítsük rajta. Elfoglalható egy földdarab, mert államunk biztonságát, hatalmi helyzetét kívánjuk vele növelni. És természetesen a történelmi érvek sokasága is felhozható a hódítási vágy igazolására, hiszen egykor a kiszemelt terület elődeink uralma alatt állt. Végső soron nem is az a kérdés, milyen ideológiát gyárt a hódító hatalom, hanem az, hogy ennek a sokszor propagandisztikus elméletnek mennyi köze van a valósághoz. Ha nincs valós erő a vágyak mögött, akkor minden imperializmus csak köznevetség tárgya lehet, mellyel utóbb majd eszmetörténészek foglalkoznak csupán, de a hatalmi politika realitásaihoz nincs sok köze.

A továbbiakban azt vizsgálom tehát, hogy a magyar birodalmi gondolat prófétáinak érvei mennyiben felelhettek meg koruk hatalmi realitásainak. Volt-e vajon bármiféle alapja a sajátságos „magyar imperializmusnak", vagy csupán a magyar közgondolkodás korjellemző kórjának kell tekintenünk?

Mindjárt vizsgálódásunk elején szögezzük le, hogy a magyar imperializmus köréhez sorolt szerzők szövegei sokszor igen nehezen értelmezhetők, és nehéz eldön-

[7] HEGEDÜS Lóránt: *A magyarság jövője a háború után*, Athenaeum, Budapest, 1916, 22–27.

[8] Chorint idézi SZABÓ Dániel: *A magyar álláspontok helye a Szerbiával szembeni hadicélok rendszerében (1915–1918)*, Akadémiai, Budapest, 1976, 44.

teni, mi is a jóslatokba és óhajokba burkolt programok lényege. Amikor Hoitsy azt írta, hogy Szófiában is hangzatos lesz a magyar nyelv, akkor vajon arra gondolt, hogy olyan mértékű lesz a magyar népfölösleg, hogy magyarok fogják benépesíteni még Bulgária fővárosát is? Amikor Rákosi arról beszélt, hogy „miénk lesz Európa kelete", akkor vajon annexióra gondolt, azaz Délkelet-Európa pár évtizede független államainak bekebelezésére, Magyarország területéhez csatolására? Ha igen, akkor ezek a tervek valóban a „magyar imperializmus" meglétének megdönthetetlen bizonyítékai, még ha csak a messze jövendő elérendő céljaként is tűzték ki őket koruk magyarjai elé.

De mit kezdjünk azzal a gondolattal, hogy Magyarország veszi majd át a vezető szerepet az Osztrák–Magyar Monarchiában? Ez is imperializmus lenne? Egyáltalán: mit jelent a vezető szerep? És ha át kell venni, akkor kié volt addig? Nyilván Ausztriáé. Ha az övék, akkor a Magyarország rovására is vezető szerepet játszó Ausztria imperialista lenne? Ifj. Andrássy Gyula gróf, a korszak nagy tudású, művelt és nemzetközi kitekintéssel is bíró politikusa ifjúkori főművében józan éleslátással szögezte le: bár hivatalosan paritás, azaz egyenjogúság van a Habsburg-monarchia két állama, Ausztria és Magyarország között, de valójában tökéletes egyenlőség sosem létezik. Mindig az a fél van fölényben, amely gazdasági és politikai értelemben erősebb, vezetői eltökéltebbek, tehetségesebbek, társadalma egységesebb.[9] Ha Ausztria gazdagabb, népesebb, ha vezetői rátermettebbek, ha erejét nem csökkentik belső viták, az övé a vezető szerep, a közös ügyekben az ő befolyása érvényesül inkább. Ha ellenben Magyarország demográfiai, gazdasági és kulturális értelemben felzárkózik, ha nem gyötrik megoldatlan társadalmi kérdések, s élén tekintélyes és akaratukat érvényesíteni képes politikusok állnak, Magyarország is lehet a kettős monarchia arculatának, politikájának meghatározója. Nem feltétlenül abban merül ez ki, hogy a Habsburg uralkodó beköltözik a budai várba és elfelejt németül, hanem a politikai élet mindennapjainak kisebb-nagyobb kompromisszumai lesznek Magyarország számára kedvezőbbek. Nem látványos sikerekben lehet tehát megragadni ennek a vágynak a realizálását, nem lesz Ausztria–Magyarországból hivatalosan Magyarország–Ausztria,[10] hanem Magyarországnak a nehezen mérhető politikai befolyása lesz nagyobb.

Minden olyan föderatív vagy konföderatív berendezkedés, ahol az ügyek egy részét közösen intézik el, hasonló módon működik. Az Európai Unióban is elvileg egyenjogúak a tagok, ám azt, hogy az egyes államok mekkora mértékben képesek

[9] Gróf ANDRÁSSY Gyula: *Az 1867-iki kiegyezésről*, Franklin-társulat, Budapest, 1896.
[10] Vö. Báró BÁNFFY Dezső: *A magyar nemzetiségi politika és a „magyar–osztrák monarchia"*, Magyar Közélet 1902. július 1.

érvényesíteni érdekeiket – adott esetben akár egymás kárára –, azt hasonló módon dönthetik el. Mégsem nevezzük Németország vagy Lengyelország érdekérvényesítő politikáját imperialistának, hiszen nem más népek leigázását célozzák. Ezért azt gondolom, hogy az Osztrák–Magyar Monarchián belüli vezető szerep kérdése sem tartozik az imperializmus témájához. Ettől függetlenül persze lehet irreálisnak vagy ábrándosnak minősíteni azt a célt, hogy idővel Magyarország lesz a Habsburg-monarchia vezető ereje, de imperialistának nem.

Mindezek után a magyar imperializmust csak leszűkített értelemben használjuk, egyetértve Romsics Ignáccal, aki szerint „a Kárpátok medencéjén, azaz a Szent István-i állam határain túlterjeszkedő hódító elképzelések [azok], amelyeket összefoglalóan magyar birodalmi gondolatnak nevezünk".[11] Persze ez a meghatározás is felvet bizonyos kérdéseket. Ha ez a hódítás csupán abban merül ki, hogy a magyar ipar termékeit ezekben az országokban (is) el kell helyezni, akkor ez önmagában még nem feltétlenül azonos a klasszikus imperialista politikával. A külkereskedelmi kapcsolatok kiépítése nem feltétlenül hódítás. De persze lehet a kapcsolat egyenlőtlen, mint például az a viszony, mely a II. világháború előtti években az egész térséget Németországhoz fűzte. Vagy, hogy ne távolodjunk el ennyire a századelőtől, az a kapcsolat, amely a 19. század végén az agrártermékekből álló exportjának 70%-át északi szomszédjának szállító Szerbiát a Monarchiához kötötte.[12] És ezzel el is érkeztünk ahhoz a kérdéshez, amelynek vizsgálata a magyar birodalmi gondolat értékeléséhez nélkülözhetetlen. Fel kell tárnunk a hódító szerepében elképzelt Magyarország és a meghódítandó szerepére kárhoztatott balkáni államok századfordulós erőviszonyait.

„Magyarország a balkáni népek irányában már most is túlnyomó népességi, kulturai és gazdasági viszonyokkal bír"[13]

A magyar birodalmi gondolat eszményének híveit az utókor a szomszéd népek lenézésével szokta vádolni. Olyan vaksággal, amely a saját sikereknek örül, a másokét észre sem veszi.[14] De ne felejtsük, hogy a korban Nyugat-Európa is hasonlóan gondolkodott a Balkánról. Európa rejtélyes, veszélyes, civilizálatlan, instabil, idegen és ke-

[11] ROMSICS Ignác: *A magyar birodalmi gondolat* = UŐ.: *Múltról a mának. Tanulmányok és esszék a magyar történelemről*, Osiris, Budapest, 2004, 122.
[12] Lásd BEREND T. Iván – RÁNKI György: *Európa gazdasága a 19. században. 1780–1914*, Gondolat, Budapest, 1987, 625–627.
[13] BEKSICS Gusztáv: *Mátyás király birodalma és Magyarország jövője*, Franklin-társulat, Budapest, 1905, 180.
[14] Pl. GRATZ Gusztáv: *A dualizmus kora*, I., Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1934, 370 és 374.

leti „hátsó udvaráról" már Bismarck is azt mondta, hogy egy pomerániai gránátos csontjait sem éri meg. Amikor 1903-ban szerb tisztek brutálisan meggyilkolták a királyi párt, a brit sajtó kétségbe vonta, hogy a szerbek és általában a balkáni népek civilizáltak lennének, hiszen egy ilyen gyilkosságnak nem egy európai város, hanem egy közép-ázsiai kánság volna megfelelő helyszín. De még a két világháború között is tovább élt ez a meglehetősen lesújtó gondolkodás. A krimik koronázatlan királynője, Agatha Christie 1925-ös munkája *(The Secret of Chimneys)* egy elképzelt balkáni államban, Hercoszlovákiában játszódik, melynek fővárosa Ekarest. A konzervatív gondolkodású hölgy úgy jellemzi regénye színhelyét, hogy a népesség zöme útonálló, hobbijuk a királyok meggyilkolása és a forradalomcsinálás.[15]

Ezzel együtt a mából visszatekintve mégis teljesen érthetetlennek tűnik Beksics elbizakodottsága: ha ekkora volt a magyar fölény, hogyan is következhetett be Trianon? A magyar történelem egyik legfontosabb kérdésének megválaszolása természetesen nem lehetséges ilyen szűk terjedelemben. Ugyanakkor azt gondolom, hogy azok az adatok, amelyeket nagyrészt a *korabeli* statisztikai adatgyűjtések nyomán közlök, a válaszhoz is közelebb visznek.

Mindenekelőtt vizsgáljuk meg néhány európai állam népességét a 20. század elején *(1. táblázat)*. Ne feledjük, hogy ekkoriban még a világ 1,4 milliárdra rúgó össznépességének 40%-a élt Európában,[16] és általában is óriási volt az öreg kontinens fölénye, melyet csak az USA és a felemelkedő Japán egészített ki. Ezek után nem meglepő, hogy Ausztria–Magyarország Európában a harmadik legnépesebb birodalom volt Orosz- és Németország mögött, s más kontinensekről is csak Kína, az Amerikai Egyesült Államok és Japán előzte meg a független államok közül. Ha pedig Magyarországot Ausztriától különválasztva szemléljük, a Magyar Királyság (Horvátországgal együtt számított) közel 21 milliós lakosságával Európában a hetedik, a világon a 12. helyen állt a független államok sorában. Magyarországnak a balkáni államokkal szembeni demográfiai fölényét e sorrendnél is jobban szemlélteti azonban, ha azt hangsúlyozzuk, hogy az összes balkáni állam lakossága (nem számítva az Oszmán Birodalom európai területeinek lakosságát) együttesen is kevesebb volt, mint Magyarországé egyedül. Igaz persze, a 20 millió magyarországi lakos nem volt sem 30 millió, sem magyar a szó etnikai értelmében, de a magyar állampolgárságú szlovák is a Monarchia hadseregében szolgált, és a román anyanyelvű magyar állampolgár adójából is vásárolták a közös hadsereg ágyúit vagy ép-

[15] Vö. Gabriella SCHUBERT: *Imaginäre Geografien der Peripherie. Der „Balkan" im Spannungsfeld europäischer Paradigmen = Zentren, Peripherien und kollektive Identitäten in Österreich-Ungarn*, szerk.. Endre HÁRS – Wolfgang MÜLLER-FUNK – Ursula REBER – Clemens RUTHNER, A. Francke Verlag, Tübingen–Basel, 2006, 46.

[16] Lásd Rondo CAMERON: *A világgazdaság rövid története a kőkorszaktól napjainkig*, Maecenas, [Budapest], 1994, 235.

pen építették a MÁV vasútvonalait, tehát az ők is a Monarchia és Magyarország erejét növelték.

1. táblázat: Egyes független államok népessége a 20. század elején[17]

	Ország	Népesség millió főben, kerekítve	Év
1.	Kína	426,5	1902
2.	Oroszország	157,7	1908
3.	Amerikai Egyesült Államok	84,2	1906
4.	Németország	60,6	1905
5.	Japán	53,3	1909
(6.)	Ausztria-Magyarország	50,3	n. a.
6.	Egyesült Királyság	45,5	1908
7.	Franciaország	39,2	1906
8.	Olaszország	34,3	1909
9.	Ausztria (külön)	28,0	1907
10.	Oszmán Birodalom	24,0	n. a.
11.	Brazília	21,1	1908
12.	Magyarország (külön)	20,5	1906
13.	Spanyolország	19,3	1907
14.	Mexikó	13,6	1900
15.	Egyiptom	11,3	1907
17.	Korea	9,8	1906
18.	Perzsia	9,0	n. a.
21.	Belgium	7,4	1908
22.	Románia	6,8	1908
25.	Hollandia	5,8	1908
31.	Bulgária	4,0	1905
35.	Szerbia	2,8	1908
38.	Görögország	2,6	1907
58.	Montenegró	0,250	n. a.
59.	Luxemburg	0,246	1905
63.	Andorra	0,006	n. a.

A demográfiai adatoknál maradva, a magyar főváros, Budapest a maga közel 1 milliós népességével az akkori Európa 9. legnagyobb városa volt, London, Párizs, Berlin, Bécs, Szentpétervár, Konstantinápoly, Moszkva és Hamburg után. A balkáni államok fővárosai közül egyedül Bukarest emelkedett ki a maga 338 ezres lakosságával, Athénnek csak 170 ezer lakosa volt, míg a bolgár és a szerb főváros lakosságszáma nem érte el Szegedét sem.[18]

[17] Forrás: *A. Hartleben's Kleines Statistisches Taschenbuch über alle Länder der Erde. 1910,* Siebzehnter Jahrgang, kiad. Friedrich Umlauft, A. Hartleben's Verlag, Wien–Leipzig, 1910.

[18] Lásd *Annuaire statistique des grandes villes européennes,* I/1., szerk. Gustave Thirring, Budapest, 1913, Imprimérie Municipale, 22–33.

Bár a modern korban a terület önmagában sokkal kevésbé fontos mércéje egy hatalom erejének, mint a népesség, mégis tanulságos adat, hogy a Monarchia Európa második legnagyobb területű birodalma volt, és Magyarország a maga 325 ezer km²-es területével 1905-ben nagyobb volt, mint Románia, Szerbia és Bulgária együttvéve.[19]

Az egyes államok gazdasági teljesítőképességét ugyan a liberális korszakban csak kevéssé mutatja meg az állami költségvetés nagysága, hiszen a világháború felé közeledve is még az alacsony adókulcsokkal dolgozó, minél kisebb állam volt a legelfogadottabb, ám az erre vonatkozó adatok mégis sokat elárulnak az országok gazdagságáról, s ami minket most jobban érdekel, a kormányok által közcélokra fordítható pénz mennyiségéről. Itt a legnagyobb és legfejlettebb ipari nagyhatalmak hatalmas fölényét tapasztaljuk. A szociális gondoskodást Bismarck óta állami feladatnak tartó Németország vezető helye (380 millió font) az állami költségvetés bevételének sorában ugyanúgy nem különösebben meglepő, mint ahogy az sem, hogy az első hét helyen az akkori világ hét nagyhatalma osztozott: Oroszország (270 millió), az Egyesült Királyság (190 millió), az USA (180 millió), Franciaország (170 millió), Ausztria (100 millió), majd Olaszország (90 millió). Magyarország a 9. helyen állt a világon a maga 64 millió fontnyi bevételével, míg a balkáni államok közül a legelőkelőbb helyezést Románia érte el a maga 20. helyével (18 millió font), Bulgária (6 millió) a 30., Görögország (5,5 millió) a 31., Szerbia (4 millió) a 36. helyre szorult, míg a kis Montenegrónak a 150 ezer fontos költségvetési bevétele csak az 52. helyre volt elegendő.[20] Vagyis a magyar kormány rendelkezésére álló bevételek közel kétszer akkora összegre rúgtak, mint az összes balkáni államé együttesen.

Nagyobb költségvetési bevételből természetesen nagyobb összeget lehetett áldozni a kor nagyhatalmiságát legközvetlenebb módon kifejező hadseregre is. Persze ez politikai döntés kérdése volt, így éppen a magyarországi parlamenti obstrukció sokáig hátráltatta, hogy a sokszor militarizmussal vádolt Osztrák–Magyar Monarchia is szándékainak megfelelő módon vehessen részt a hadseregfejlesztésben. Mindazonáltal tény, hogy a világháborút megelőző évtized általános fegyverkezési versenyében csak az igazán jelentős, gazdaságilag is nagy teherbírású hatalmak voltak képesek komoly összegeket áldozni véderejük modernizálására és megerősítésére. Egy korabeli brit statisztikai adatgyűjtés szerint 1910 körül a legnagyobb öszszeget a cári kormányzat fordította katonai célokra, ezt a németek és a franciák követték, majd

19 Vö. *Anuarul statistic al României. Annuaire statistique de la Roumanie*, Ministerul industrii şi comerţului, Bucureşti, 1909, 831.

20 Lásd *An Almanack For the Year of Our Lord 1912*, kiad. Joseph Whitaker, Paternoster Row, London, [1911], 107.

messze elmaradva következett a Monarchia és Olaszország. (Angliára nézve nem közöltek adatot.) A 10 millió fontos nagyságrendű összegeknek csak a töredékét, alig 1-2 millió fontot voltak képesek fegyveres erejükre költeni a balkáni államok, így a más téren is tapasztalt lemaradás itt is igen szembetűnő *(2. táblázat)*.

2. táblázat: Egyes európai államok hadiköltségvetése 1910 körül, millió fontban[21]

Oroszország	61,17
Németország	42,37
Franciaország	36,14
Ausztria–Magyarország közös hadserege	13,96
Osztrák Landwehr	2,60
Magyar honvédség	2,02
Ausztria–Magyarország együtt	18,58
Olaszország	13,96
Románia	2,25
Bulgária	1,54
Szerbia	0,87
Görögország	0,76

Ahogy a hadseregnek a frontokra szállítását háború esetén, úgy a gazdasági élet pezsgését békeidőben a fejlett infrastruktúra biztosította. A 20. század elején ez a vasúttal volt egyenértékű, ám mivel a vasútépítés nagy tőkeigényű volt, a szegényebb és kisebb államok csak külföldi hitelekből voltak képesek elkezdeni a szükséges vonalak megépítését. Hasonló volt a helyzet Magyarország esetében is még a 19. század közepén, ám a kiegyezést követően a politikai elit átlátta, nemzetgazdasági stratégiai kérdés, hogy a megtermelt magyar árukat minél gyorsabban és nagyobb tömegben (azaz minél olcsóbban) lehessen eljuttatni a nyugati piacokra, ezért gyors ütemben fejlesztették a mindinkább állami kezelésbe vett vasúthálózatot. A gazdasági életet is fejlesztő befektetés hamarosan megtérült, így Magyarország a világháborúra Európa egyik legfejlettebb vasúthálózatával rendelkezett. A folyamatba eleve később bekapcsolódó, mostohább földrajzi viszonyokkal rendelkező balkáni államok ezen a téren is nagy lemaradásban voltak. A 20. század elején a Balkánon futó vasútvonalak a magyarországi sínpárok hosszának mindössze a harmadát tették ki, és ez lassabb gazdasági fejlődésükre is visszahatott *(3. táblázat)*. A balkáni vasutakkal emellett az is probléma volt, hogy a szinte teljesen hiányzó ipar miatt a vasútépítés nem bírt gazdaságélénkítő hatással, ráadásul a meg-

[21] Forrás: *An Almanack For the Year of Our Lord 1910*, kiad. Joseph Whitaker, Paternoster Row, London, [1909], 666–670.

épített vonalak is csak kevéssé feleltek meg a valós igényeknek, és ezért kihasználtságuk mind a teher-, mind a személyszállítás terén igen alacsony volt. Ha a vasutakat igénybe vevő utasok számát vizsgáljuk, kiviláglik, hogy míg a fejlett európai államok polgáraira fejenként évi 21,9 vasúti utazás esett, addig ez a görögök esetében 3,5; Romániában 1,6; Bulgáriában 0,8 és Szerbiában mindössze 0,3 út volt 1911-ben.[22] Másként megközelítve: míg Magyarországon 1903-ban 72,4 millió utast szállítottak a vasutak, addig Romániában csak 5,2 millió utazást regisztrált a hivatalos statisztika.[23]

3. táblázat: Vasútvonalak hossza az európai államokban 1907-ben[24]

1.	Oroszország (Finnországgal)	58 385 km
2.	Németország	58 040 km
3.	Franciaország	47 823 km
(4.)	Ausztria-Magyarország	46 010 km
4.	Nagy-Britannia	37 150 km
5.	Ausztria	24 180 km
6.	Magyarország	21 830 km
7.	Olaszország	16 596 km
8.	Spanyolország	14 850 km
9.	Svédország	13 392 km
10.	Belgium	7844 km
14.	Románia	3210 km
16.	Bulgária	1695 km
19.	Görögország	1241 km
20.	Szerbia	610 km

A szállítás mellett a hírközlés forradalmában is fontos vasutat egy még modernebb találmány, a távíró követte. A távíróhálózat kiépítése és különösen annak lakossági igénybevétele az egyes társadalmak modernizációjára is rámutat, hiszen távirat feladására a hagyományos agrárvilág falusi lakói nem is gondoltak még, ez jellegzetesen városi és főleg középosztályi jelenségnek számított. Így az egy évben feladott táviratok számából is következtethetünk az adott állam fejlettségére. Nem meglepő, hogy 1908-ban Anglia vezette ezt a rangsort 89 millió távirattal, majd a többi nagyhatalom, Franciaország (57 millió), Németország (54 millió), Oroszország (27 millió) után Ausztria (20 millió), Olaszország (15 millió) és hetedik-

22 Lásd BEREND–RÁNKI: *I. m.*, 613–614.

23 A listavezető Anglia és Németország persze messze megelőzött minden más államot a maguk 1195 ill. 949 millió utasával. *Anuarul statistic al României. Annuaire statistique de la Roumanie*, Ministerul industrii şi comerţului, Bucureşti, 1909, 835.

24 Bulgária, Ausztria és Magyarország esetében az adatok 1908-ból származnak. *A. Hartleben's Kleines Statistisches Taschenbuch über alle Länder der Erde. 1910*, 97.

ként Magyarország (11 millió) következett. Románia az európai államok között csak a 16. helyen állt 2,8 millió feladott távirattal, míg a többi balkáni állam még kezdetlegesebb viszonyokat árult el ezen a téren: Bulgáriában 1,7 millió, Görögországban 1,4 millió, Szerbiában pedig alig 800 ezer táviratot adtak fel.[25]

Bár manapság gyanakvással tekintünk minden olyan érvelésre, mely egyes népek vagy államok kultúrfölényével hozakodik vagy hozakodott elő, a lakosság általános műveltségi viszonyai mégis sokban meghatározták az egyes államok modernizációs szintjét, fejlettségét és végeredményben erejét is. A közoktatásban részesülő gyermekek száma – az írni-olvasni tudás mellett – jó képet fest arról, mennyiben volt képes egy-egy állam legalább a minimális ismeretekben részesíteni állampolgárait. 1900-ban Magyarországon (Horvátország nélkül) 2,38 millió diák látogatta a közoktatás különböző intézményeit, addig Románia, Szerbia, Bulgária és Görögország esetében ez a szám összesítve sem haladta meg az 1,02 milliót.[26] Ha ezt a több mint kétszeres különbséget összevetjük azzal, hogy Magyarország lakossága csak mintegy 25%-kal haladta meg az említett államok együttes lakosságát, elgondolkodhatunk arról, mennyire és mihez képest volt eredményes és sikeres a dualista korszak oktatáspolitikája.

4. táblázat: A bruttó társadalmi termék volumene Bairoch számításai alapján, 1850-1913 (millió USD, 1960-as értékben)[27]

Ország	1850	1860	1870	1880	1890	1900	1910	1913
Oroszország	12700	14400	22920	23250	21180	32000	43830	52420
Németország	10395	12771	16697	19993	26454	35800	45523	49760
Egyesült Királyság	12591	16072	19628	23551	29441	36273	40623	44074
Franciaország	11870	13326	16800	17381	19758	23500	26869	27401
Ausztria–Magyarország	9190	9996	11380	12297	15380	19400	23970	26050
Olaszország	6666	7466	8273	8745	9435	10820	12598	15624
Spanyolország	4700	5400	5300	5400	5675	6500	7333	7450
Belgium	1809	2302	2882	3256	3804	4800	6308	6794
Hollandia	1318	1502	1823	2188	2660	3164	4150	4660
Románia	760	836	950	1100	1350	1700	2125	2450
Görögország	220	250	365	440	640	780	910	1540
Bulgária	–	588	616	611	808	970	1165	1250
Szerbia	–	320	345	382	432	560	700	725

[25] *Uo.*, 98.

[26] Lásd *European Political Facts 1848–1918*, szerk. Chris COOK – John PAXTON, Macmillan, London–Basingstoke, 1978, 307–312.

[27] Idézi BEREND–RÁNKI: *I. m.*, 659.

Végezetül Paul Bairoch számításainak minket érdeklő adatait közöljük, amelyek az egyes államok bruttó társadalmi termékének volumenére vonatkoznak, s bizonyos értelemben összefoglalják mindazokat a gazdasági fejlettséget tükröző adatokat, amelyeket különben még hosszan lehetne sorolni. Bairoch adatai is egyértelműen bizonyítják, hogy a balkáni államok gazdasági ereje nemhogy külön-külön, de még együttesen sem vetekedhetett az Osztrák–Magyar Monarchiáéval, s fejlettségi szintjük között nagyságrendi különbség volt *(4. táblázat)*.

Mégis, ha mindezekből a tényekből és fejtegetésekből azt a következtetést vonnánk csak le, hogy Magyarország annyival fejlettebb volt, mint déli szomszédai, hogy ez alá is támasztja a „magyar birodalmi gondolat" prófétáinak igazát, súlyosan tévednénk. Magyarország és a Balkán 20. század eleji viszonyát nem szabad a kor európai hatalmi összefüggéseiből kiszakítva szemlélni.

Kis nép – közepes nemzet – nagyhatalom

A 20. századi magyar gondolkodók jelentős része, így például Németh László Trianon után azt hangsúlyozta, hogy a magyarság azok közé a kis népek közé tartozik, amelyek a németek és az oroszok közé szorulva Köztes-Európát lakják. A magyarok tehát kis nép, és a hasonló helyzetű szomszédos népekkel összefogva kell boldogulását keresnie. Mások, egyebek mellett Szekfű Gyula azonban nem fogadták el ezt az érvelést, s amellett törtek lándzsát, hogy a magyarság, ha lélekszáma nem is emeli Európa nagy nemzetei közé, de kulturális teljesítménye, politikai hagyományai és civilizációs fejlettségi szintje révén mégis kimagaslik a kelet-európai „parasztnépek" közül. Kis nép vagy nagy nemzet a magyar?

Az I. világháború előtti korszakban a kérdés korántsem volt ilyen éles, éppen azért, mert mind a magyar nép, mind a köré épülő magyar nemzet azonos államkeretek között élt. A magyar nemzet, az adózó és katonáskodó magyar állampolgárok összessége a 20. század elejére olyan értékeket teremtett, olyan kulturális, gazdasági, politikai és katonai hatalom részesévé lett, hogy ezzel a balkáni államok szintjét jóval meghaladta. Ez a fejlődés azonban nem volt olyan elsöprő lendületű, hogy esély mutatkozott volna arra, hogy a nyugati ipari nagyhatalmakat is beérjük. A magyar nép lakóhelye, a magyar állam az európai hatalmi rangsorban a középmezőny élére került, de önmagában nem volt elég erős ahhoz, hogy az igazán nagyok közé tartozzon. Magyarország csak nevében volt Magyar Birodalom.

Ugyanakkor Magyarország, ez a közepes erősségű állam nem állt meg önmagában, hanem egy valódi birodalom, az Osztrák–Magyar Monarchia része volt: az évszázados Habsburg-birodalom 1867 óta fennálló változatának, amely minden ko-

rábbinál több szabadságot adott Magyarország kifejlődésére. A dualista rendszer azonban több volt a Habsburg-centralizáció megszűnténél. Nemcsak arról volt szó, hogy Magyarország saját belső ügyeinek intézésére autonómiát kapott Bécstől, hanem arról is, hogy a Habsburg-birodalom nagyhatalmi ügyeibe is beleszólást nyertünk. A Deák által megalkotott konstrukció lényeges eleme volt ez, mely hangsúlyozatlanul is feltétele volt a kiegyezésnek, hiszen ez garantálta, hogy Magyarországot a császár nem viheti érdekei elleni háborúba. A magyar miniszterelnök felelős volt a közös külpolitikáért, és a delegációk felelősségre vonhatták a közös minisztereket. Tudjuk, sokszor ez formálissá vált és csökevényesen valósult meg, s a magyar vezetés nem mindig tudta maradéktalanul érvényesíteni akaratát, s meg kellett hajolnia más, nagyobb erők befolyása előtt. De azt nem szabad elfelejteni, hogy Deák, Andrássy és társaik a kiegyezéssel úgy alakították át a Habsburgok régi birodalmát, hogy az Magyarországot és benne elsődlegesen a magyarságot védte az igazi nagyhatalmaktól, konkrétan főleg Oroszországtól. A kis magyar nép, amely a nemzetiségekkel szembeni relatív fejlettségi előnye révén irányíthatta a közepes erősségű nemzetet, ezzel a nagyhatalommal szerezte meg magának azt a biztonságot, amely a nyugodt fejlődéshez szükséges volt.

Bármennyire is elterjedtebb és ismertebb manapság a kurucos, függetlenségi hagyomány, a 19. századi magyar politikai elit nagy többsége nemhogy nem volt Habsburg-ellenes és nem akart kiszakadni a birodalom biztonságot nyújtó keretei közül, de egyenesen a magyar nemzet szempontjából tartotta volna veszélyesnek, ha a nagyhatalmi védernyő alól kikerülve az orosz nagyhatalmi fenyegetéssel egymagunkban kellett volna szembenézni. Deák Ferenc, a magyar liberálisok egyik tekintélyes vezetője már 1836-ban azt írta, hogy a bécsi kormányzat „az országgyűlés higgadt, nagyobbik részére mindig számíthat, mely már csak Oroszország miatt is át van hatva az Ausztriával való szilárd egyesülés szükségétől".[28] Diószegi István joggal alkotta meg a Habsburg-birodalom nagyhatalmiságát magyar nemzeti érdeknek is tartó politikai program elnevezésére az „ausztrohungarizmus" kifejezést: Magyarország és a magyarság Ausztria révén lehetett csak igazán nagy.

Létezett tehát egy birodalom, amely valóban nagyhatalomnak számított, még ha a 20. század elejére már nem is elsőrendűnek. A magyarok igazi „birodalmi gondolata" ennek a Habsburg-monarchiának a magyar nemzeti érdekek megvalósítására történő felhasználása volt. Ennek a politikai programnak volt a legnagyobb szabású képviselője Kállay Béni, aki 1882-től 1903-as haláláig közös pénzügyminiszterként igyekezett tehetséges magyar fiatalokat különböző bécsi pozíci-

[28] Lásd István DIÓSZEGI: *The Hungarian Liberal Party and German Unity* = UŐ.: *Hungarians in the Ballhausplatz. Studies on the Austro-Hungaran Common Foreign Policy*, Corvina, Budapest, 1983, 96–142.

ókba bejuttatni, hogy befolyást szerezve magyar nemzeti irányba kormányozzák majd a közös birodalom hajóját. A balkáni népek nemzetközi rangú szakértőjének számító politikus, megértve és követve id. Andrássy Gyula politikáját, abban látta a magyar érdeket, hogy ha a Monarchia hozzásegíti a balkáni népeket a függetlenséghez és a konszolidációhoz, akkor ezzel nemcsak elvágja a szláv testvériség Szentpétervárról szőtt fonalát, hanem ezeket a kicsiny, és – mint láttuk – önmagukban teljesen veszélytelen államokat megnyitja az osztrák és magyar befolyás előtt. Az oroszokkal szembeni pozíciószerzés pedig elsőrendű magyar érdek volt, hiszen a reformkor óta politikai dogmának számított a magyarok számára az oroszellenesség.

Látjuk tehát, hogy a kiegyezés olyan konstrukciót teremtett, ahol egy kis nép egy nagyhatalom politikájának befolyásolására kapott lehetőséget. A dualizmus ötven esztendeje során több ízben is sor került arra, hogy a Monarchia külpolitikai vonalvezetését a magyar érdeknek megfelelően módosítsák, így összességében a deáki mű betöltötte hivatását: a Habsburgok birodalmát sikerült, ha csak részlegesen is, a magyar nemzeti célok megvalósítójává tenni. Bécs már nem a magyarok ellen, hanem igen sok esetben a magyarok érdekében használta fel tekintélyét és hatalmát az európai politikai életben.

A „magyar birodalmi gondolat" irrealitása

Az Osztrák–Magyar Monarchia nagyobb mérete, sokkal fejlettebb gazdasága, erősebb hadereje révén a kicsiny balkáni államokban könnyen legyűrhető és meghódítható célpontokat láthatott. Ám a hagyományos hódító politika – vagy ha úgy tetszik, az imperialista terjeszkedés – mégsem volt jellemző. Ugyanezen a szegény és elmaradott területen ugyanis más nagyhatalmak is szívesen érvényesítették volna erőfölényüket, kiváltképp természetesen az oroszok. Azok az oroszok, akikkel a kockázatos kimenetelű háborút nem szívesen vállalta senki, hiszen itt már egy legalábbis egyenlő, ha nem nagyobb erejű nagyhatalomról volt szó. Az elsősorban magyar gyökerű oroszellenesség ezért a Monarchia mindenkori külügyi vezetését arra késztette, hogy megfelelő szövetségest keressenek az oroszok ellen, s ezt a mind erősebbé váló Németországban meg is találták. A németekkel 1879-ben megkötött szövetséggel teljesült a magyarok régi álma: a már a kiegyezéssel is biztosított helyzetüket további garanciával erősítették meg. Ráadásul Berlin számára is stratégiai partnernek tűntek a magyarok, hiszen Magyarország volt az a politikai tényező a Habsburg-monarchiában, amely mindig oroszellenes irányba próbálja terelni a Monarchia külpolitikáját, s ezért az minduntalan rá fog kényszerülni a

németek támogatására. Így válhatott a kis magyar nép Európa első számú hatalma számára értékes barátta.

Ugyanakkor ezzel a Kettős Szövetséggel, mely sok esetben legfőképpen porosz–magyar szövetség volt, a magyar kérdés európai kérdéssé vált, pontosabban: a németekkel való kölcsönös szolidaritás olyan konfliktusokba is vihette a Monarchia Magyarországát, amelynek megakadályozására már sem közjogi, sem politikai eszközei nem voltak. Minél magasabb szinten sikerült bebiztosítani a magyarság helyzetét, annál távolabb került Budapesttől a valódi döntések meghozatala. Amíg Európa a „boldog békeidők" hosszú korszakát élte, addig ez a függőség nem nagyon tűnt fel. Ám a balkáni helyzet 20. század eleji felforrósodása idején kiderült, hogy a német támogatás sem nem automatikus, sem nem ellenszolgáltatás nélkül való.

Amikor Oroszország elől a Japántól elszenvedett 1904–1905-ös vereség és az Angliával kötött 1907-es érdekszféra-elhatárolás elzárta a további ázsiai terjeszkedés lehetőségét, Pétervár figyelme hosszú szünet után érthetően újra a Balkán felé fordult. Ugyanakkor az Európán kívüli gyarmatok megszerzésében agresszív fellépése ellenére összességében kudarcot vallott Németország is erre a délkelet-európai és közel-keleti régióra függesztette tekintetét, mint ahol tőkefölöslegét elhelyezheti. Felértékelődött tehát az addig olyannyira lesajnált és gazdasági értelemben továbbra is elmaradott Balkán, hiszen a legerősebb nagyhatalmak érdekei keresztezték itt egymást. Egyre kevésbé volt lényegtelen, kivel szimpatizál a szerb király vagy hogy ki a román miniszterelnök. Francia, orosz és német tőke érkezett a balkáni államokba, elsősorban persze nagy hasznot hajtó befektetésként (például a román olajiparba), de fegyvervásárlási szerződéseket is kötöttek és jelentős államhiteleket is folyósítottak. Ebben a versenyben a Monarchia lemaradt, sem Magyarország, sem Ausztria nem győzött lépést tartani Európa elsőrendű nagyhatalmaival. Ráadásul az önbizalmukban megerősödött balkáni államok elhatározták, hogy aktívan fellépnek nemzeti céljaik megvalósításáért, és szövetségbe tömörülve gyakorlatilag kiűzték az Oszmán Birodalmat Európából. Bár a különböző nagyhatalmi befolyások és az egymás közti viszálykodás szétrobbantotta ezt a szövetséget, a dél felé kiteljesedő balkáni nemzetállamok figyelme most már észak felé fordult, s a Monarchia területén élő testvéreik „felszabadítását" tűzték ki célul.

Ahogy a „magyar birodalmi gondolat" is egy számmal nagyobb köntösbe bújva próbálta meg nemzeti céljait biztosítani, úgy természetesen a szerb vagy román nacionalista program is eleve kölcsönvett erőkkel akarta kivívni a diadalt. Senki sem gondolhatta, hogy Szerbia vagy Románia legyőzi a Monarchiát és így szerzi meg Boszniát avagy Erdélyt. Ugyanakkor az orosz támogatás már nagyhatalmak közötti háborút, a Kettős Szövetség értelmében Németország segítségét jelentette volna, s mindez maga után vonta volna Franciaország bizonyos és Anglia valószínű beavat-

kozását is. A balkáni kérdés egy csapásra nagypolitika lett, és ezen a szinten már nem számított, hogy a Monarchia vagy Magyarország mennyivel erősebb a szerbeknél. Általában sem számíthatott már annyira a magyar érdek ott, ahol Párizs, Berlin és Pétervár készült összecsapni. Így amikor a sokadik balkáni provokációból világháború kerekedett, a végeredményben elsőrendűen érintett „Magyar Birodalom" megkérdezésével, de lényegében feje fölött születtek meg az igazi döntések.

Magyarország nem válhatott Délkelet-Európa vezető hatalmává, mert minden valóságos fölénye ellenére ehhez nem volt elegendő ereje. A magyar politikai elit évtizedeken keresztül határozott ügyességgel képes volt a maga céljai mellett felsorakoztatni a sajátjáénál sokkal nagyobb erőket, és ezzel nemcsak Magyarország biztonságát garantálta hosszú évtizedekre, de a nyugalmas kort felhasználva növelte is hatalmát és befolyását a térségben. Ugyanakkor ez a „kölcsönerős birodalmiság", ez a „kikölcsönzött nagyhatalom" nem vehette fel a versenyt a valódi nagyhatalmakkal. A 19. század vége a magyarok nagy korszaka volt, de a világháborúval beköszöntő 20. század letépte a kis népről a nagyhatalmiság védőburkát. A Monarchia széthullása után a magyar népnek egyedül kellett szembenézni egyik legtragikusabb korszakával.

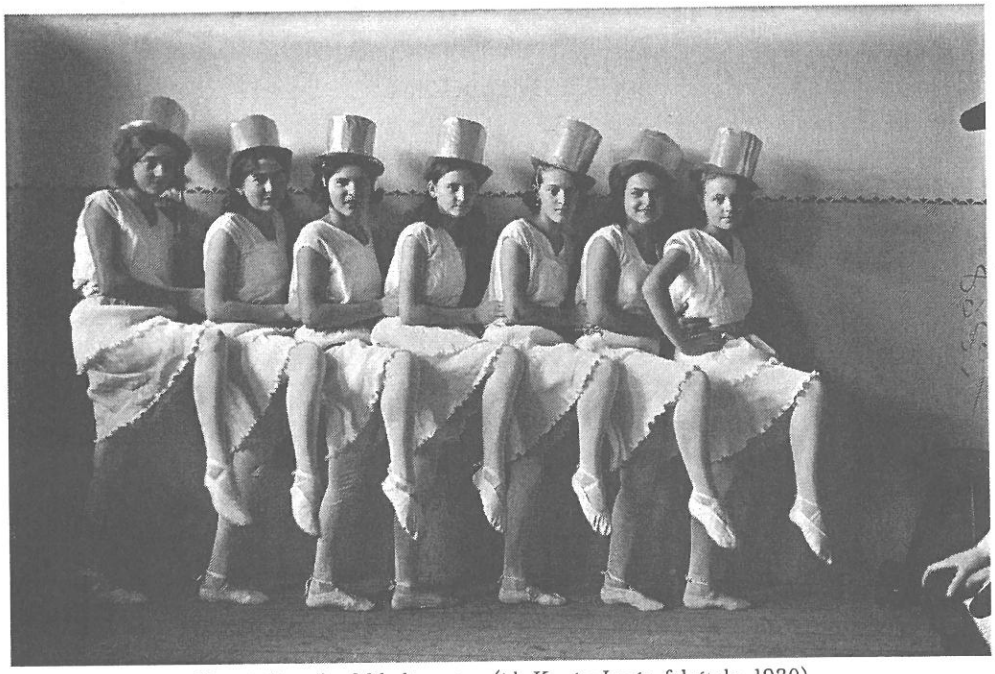

Képzős lányok a Mikulás-esten (id. Kováts István felvétele, 1930)